

**МІНІСТЕРСТВО НАУКИ І ОСВІТИ,  
МОЛОДІ ТА СПОРТУ УКРАЇНИ**

**НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ  
«ОДЕСЬКА ЮРИДИЧНА АКАДЕМІЯ»**

**СТАСЬ ЕДУАРД ПАВЛОВИЧ**

УДК 346.62:346.92

**ГОСПОДАРСЬКО-ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ  
СТРАХУВАННЯ ПІДПРИЄМНИЦЬКИХ РИЗИКІВ**

Спеціальність 12.00.04 – господарське право;  
господарсько-процесуальне право

**АВТОРЕФЕРАТ**

дисертації на здобуття наукового ступеня  
кандидата юридичних наук

Одеса-2012

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана у Національному університеті «Одеська юридична академія» Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України.

**Науковий керівник:** доктор юридичних наук, професор,  
член-кореспондент Національної академії  
правових наук України  
**ПОДЦЕРКОВНИЙ Олег Петрович,**  
Національний університет  
«Одеська юридична академія»,  
завідувач кафедри господарського права  
і процесу

**Офіційні опоненти:** доктор юридичних наук, доцент  
**МІЛАШ Вікторія Сергіївна,**  
Національний університет «Юридична академія  
України імені Ярослава Мудрого» (м. Харків),  
доцент кафедри господарського права;

кандидат юридичних наук, доцент  
**ЯНКОВА Олена Степанівна,**  
Донецький національний університет,  
завідувач кафедри цивільного права та процесу

Захист відбудеться «\_\_» \_\_\_\_\_ 2013 р. о \_\_ годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 41.086.04 Національного університету «Одеська юридична академія» за адресою: 65009, м. Одеса, вул. Фонтанська дорога, 23.

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Національного університету «Одеська юридична академія» за адресою: м. Одеса, вул. Піонерська, 2.

Автореферат розісланий «\_\_» \_\_\_\_\_ 2012 р.

Вчений секретар  
спеціалізованої вченої ради

**Н. М. Крестовська**

## ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

**Актуальність теми.** Страхування підприємницьких ризиків як економіко-правове явище виникло в Україні у зв'язку із поширенням свободи підприємницької діяльності та розвитком страхування як форми попередження збитків у ринковій економіці. Страхування ризиків підприємців сприяє капіталовкладенням, інноваційним напрямкам діяльності та розгалуженості бізнес-операцій, що становить об'єкт підвищеної уваги держави. Набуття членства України у СОТ та інші інтеграційні процеси дозволяють підприємцям отримати доступ до страхових послуг, прийнятих у розвинутих країнах. Разом із тим подібна лібералізація має й негативні прояви, адже одночасно відкриваються можливості для виводу капіталів за межі України, монополізації ринків страхових послуг та уникнення від оподаткування підприємцями із використанням механізмів страхування. Завдяки цьому завданням держави в умовах сучасної глобалізації стає вироблення балансу між захистом національного ринкового середовища та розвитком страхування як елементу ринкової інфраструктури і стимулу до підприємницької активності, у тому числі на міжнародному рівні.

Господарсько-правових досліджень з проблем регулювання страхування недостатньо. Окремі питання страхових правовідносин розглядалися у роботах Н. Б. Пацурії, І. Б. Чайкіна, І. О. Зискінда та деяких інших. Питання державного регулювання у страховій справі розглядалися у роботах Л. В. Андрущенко, С. В. Жадан, В. М. Юрах тощо. У Російській Федерації виконана робота Д. О. Барикіна щодо правових аспектів страхування підприємницьких ризиків, а також Д. Д. Самігулліна – щодо правових аспектів страхування у підприємницькій діяльності. Разом із тим у вітчизняній правовій науці не лише не розглянуто специфіку правового регулювання страхування підприємницьких ризиків, але й висновки, що можуть бути використані при організації страхової справи, ґрунтуються виключно на приватноправових підходах та не враховують роль держави в організації страхових відносин.

Саме тому дослідження у сфері страхування доцільно доповнити комплексними господарсько-правовими підходами до організації страхування підприємницьких ризиків, що дозволить узгодити їх публічно-правові та приватноправові чинники, поєднати правові та економічні засади страхової справи, визначити особливості правового регулювання відповідної діяльності в Україні з метою обґрунтування шляхів подальшого вдосконалення вітчизняної правової політики у сфері страхування як важливої наукової проблеми, що потребує вирішення.

**Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами.** Дисертація виконана відповідно до плану науково-дослідної програми Національного університету «Одеська юридична академія» «Традиції та новачі в сучасній українській державності і правовому житті» (державний

реєстраційний № 0106U004970), а також у відповідності до спеціальної науково-дослідної теми кафедри господарського права і процесу НУ «ОЮА» «Дослідження механізму сталого розвитку господарського та господарсько-процесуального законодавства», у рамках яких автором досліджувалось питання господарського забезпечення страхування підприємницьких ризиків.

**Мета та завдання дослідження.** Метою роботи є з'ясування змісту, обсягу та правової природи страхування підприємницьких ризиків, обґрунтування напрямів вдосконалення господарсько-правового регулювання відповідних відносин.

Для досягнення цієї мети було поставлено такі завдання:

визначити поняття страхування підприємницьких ризиків як предмету правового регулювання;

виявити господарсько-правову природу відносин із приводу страхування підприємницьких ризиків та необхідність поєднання публічних і приватних інтересів у відповідному регулюванні, що виникає у зв'язку із цим;

дослідити зарубіжний досвід правового регулювання діяльності із приводу страхування підприємницьких ризиків та з'ясувати напрями його використання при вдосконаленні законодавства України;

визначити публічно-господарські обмеження у сфері страхування підприємницьких ризиків та встановити обсяг свободи страховиків та страхувальників у відповідних відносинах;

з'ясувати господарсько-договірний механізм страхування підприємницьких ризиків, особливості порядку укладення, зміни та розірвання, відповідних договорів;

обґрунтувати особливості та подальші напрями впорядкування та розвитку сфери страхування фінансових-економічних ризиків, що виникають у підприємницькій діяльності;

проаналізувати особливості перестраховання як особливої форми страхування підприємницьких ризиків;

визначити зміст та специфічні риси правового забезпечення страхування інвестиційних ризиків у підприємницькій діяльності та встановити на цій підставі пропозиції щодо стимулювання інвестиційних процесів в Україні.

*Об'єктом дослідження* виступають правовідносини у сфері страхування підприємницької діяльності.

*Предметом дослідження* є господарсько-правове регулювання страхування підприємницьких ризиків.

*Методологічну основу дослідження* складають різноманітні методи наукового пізнання. Формально-юридичний метод дозволив здійснити аналіз, систематизацію та класифікацію норм та правових джерел, якими регулюються відносини щодо страхування підприємницьких ризиків в Україні та за кордоном. За допомогою історичного методу

в дисертації досліджено еволюцію правових забезпечення страхування підприємницьких ризиків. Порівняльно-правовий метод застосовувався для порівняння законодавства України та зарубіжних країн з метою виявлення недоліків та переваг вітчизняних правових підходів до природи та особливостей регулювання відносин щодо страхування підприємницьких ризиків. За допомогою статистичного методу були проаналізовані статистичні відомості щодо укладання договорів страхування підприємницьких ризиків. Системно-функціональний метод дозволив проаналізувати систему державних заходів щодо стимулювання відносин щодо страхування підприємницьких ризиків, співвідношення між видами цих відносин. Використання прогностичного методу дозволило сформулювати пропозиції щодо розвитку теоретичних засад та напрямів вдосконалення положень законодавства щодо страхування підприємницьких ризиків.

*Теоретичну основу дисертаційного дослідження становлять наукові праці відомих вітчизняних та зарубіжних правознавців із проблем господарського права, страхового права, регулювання та нагляду (контролю) у сфері фінансової діяльності: В. Ю. Абрамова, Д. В. Задихайла, Л. А. Лунця, В. А. Мальцева, В. К. Макутова, А. А. Мамедова, В. С. Мілаш, С. С. Осадця, О. П. Подцерковного, Н. Б. Пацурія, В. І. Серебровського, Ю. Фогельсона, А. І. Худякова, І. Б. Чайкіна, В. В. Шахова, Д. Бігелхаупта, А. Моррісона, Ц. Вільямса та інших науковців.*

*Нормативно-правову базу дисертаційного дослідження складає чинне законодавство України та законодавство Болгарії, Великої Британії, Німеччини, Польщі, Російської Федерації, Сполучених Штатів Америки, що визначає порядок здійснення страхової діяльності, правові норми Європейського Союзу, документи зарубіжних регуляторних органів у цій сфері.*

*Емпіричну базу роботи склала юридична практика роботи вітчизняних страхових компаній та судова практика.*

**Наукова новизна одержаних результатів** полягає в тому, що вперше в Україні запропоновано механізм господарсько-правового регулювання відносин, що виникають під час страхування підприємницьких ризиків. Наукову новизну становлять такі положення:

***уперше:***

визначено комплексну природу правовідносин зі страхування підприємницьких ризиків, що ґрунтується на поєднанні особливостей врегулювання відносин майнового страхування і страхування відповідальності, а також страхування інших видів ризиків підприємницької діяльності;

доведено, що страхування підприємницьких ризиків здатне ефективно забезпечити підприємця від будь-якого можливого відхилення від запланованого результату господарської діяльності, а саме – не тільки від збитків у юридичному значенні, але й від більш складних негативних

наслідків, зокрема, від зменшення цінності бізнесу, декапіталізації господарських організацій, націоналізації інвестицій, зміни показників ділової активності, неотримання дозволів, зміни кон'юнктури ринку тощо; запропоновано законодавчо закріпити поняття «звичайний страховий інтерес» як зумовлене реальними потребами господарюючого суб'єкта прагнення до користування страховими послугами відповідно до звичайної ділової практики;

пропонується встановити заборону на укладання договорів страхування за відсутності звичайного страхового інтересу та за межами звичайного страхового тарифу, за винятком експертного обґрунтування такого договору. Це є важливим, передусім у державному секторі економіки та при використанні бюджетних коштів;

***удосконалено:***

визначення договору страхування підприємницького ризику як господарсько-правової угоди, за якою одна сторона (страхова компанія) зобов'язується за обумовлену договором плату (страхову премію) на певний строк прийняти на себе ризик настання передбаченої в договорі випадкової події (страхового випадку), пов'язаний з негативним результатом здійснення підприємницької діяльності іншою особою (підприємцем), в межах визначеної договором грошового відшкодування (страхового відшкодування);

підходи до розширення засобів державної підтримки економіки шляхом закріплення в ГК України часткової компенсації державою страхових платежів при страхуванні інвестиційних, сільськогосподарських, інноваційних та інших ризиків у пріоритетних галузях економіки для покращання інвестиційного клімату та розвитку підприємницького середовища;

обґрунтування спеціальної умови страхового інтересу у підприємця у вигляді реального комерційного ризику, тобто фактичної економічної чи юридичної невизначеності щодо результатів та перспектив певного виду підприємницької діяльності;

підходи до перестраховання, що передбачає використання рейтингів надійності перестраховиків не для цілей оподаткування, а для встановлення державою економічних нормативів, зокрема нормативу адекватності капіталу, що передбачає надання дозволу на здійснення страхових операцій лише за наявності достатнього капіталу; спрощення порядку реєстрації договорів перестраховання шляхом уведення явочного порядку та перекладення на спеціальний державний орган повноважень щодо скасування державної реєстрації у випадку виявлення невідповідності договору встановленим вимогам законодавства;

***дістали подальшого розвитку:***

положення щодо віднесення договору перестраховання до різновиду договору страхування підприємницьких ризиків з огляду на суб'єктний склад їх учасників як підприємців, неспівпадіння відповідальності

страховика та перестраховальника та економічний зміст відповідних відносин, спрямований на убезпечення страховими компаніями від ризиків зменшення прибутковості власної діяльності у випадку неможливості задоволення повною мірою вимог страхувальників;

положення щодо динамічної природи страхового ризику, що зокрема, передбачає можливість трансформації ризиків цивільного характеру у підприємницький ризик при перестрахованні завдяки зміні суб'єктного складу та професійному й діловому характеру поведінки учасників відносин; останнє передбачає перепідпорядкування відповідних відносин положенням господарського законодавства, а також поширення на відносини перестраховання адміністративного законодавства, звичай ділового обороту, міжнародних актів;

положення щодо попередження витоку капіталів за межі України, що передбачає уніфікацію оподаткування платежів вітчизняних та іноземних компаній – страховиків, уведення обов'язку щодо збереження страхових фондів іноземними страховими компаніями на рахунках у вітчизняних банках;

пропозиції щодо вдосконалення законодавства про страхування із метою врахування специфіки страхування підприємницьких ризиків, зокрема, щодо договірного оформлення обов'язкового страхування, використання генеральних полісів, уведення виключень на встановлення звичайних страхових тарифів за висновком актуаріїв, обсягу страхового відшкодування тощо.

**Практичне значення одержаних результатів.** Основні теоретичні положення, висновки та рекомендації дисертаційного дослідження можуть бути використані в роботі законодавчих та регуляторних органів, зокрема, Національної комісії з регулювання ринків фінансових послуг, страхових компаній. Теоретичні результати дослідження також можуть бути використані у навчальному процесі при викладанні курсів «Господарське право», «Страхове право», а також при підготовці підручників, навчальних посібників та методичних рекомендацій для студентів вищих навчальних закладів.

Практичне втілення результатів дослідження буде сприяти забезпеченню належної організації правової роботи з організації страхування на підприємствах приватного, державного та комунального секторів економіки.

Результати роботи впроваджені в діяльності страхової компанії «Теком» (довідка від 05.06.12 р.), страхової компанії «Індіго» (довідка від 31.05.12 р.) та Ліги страхових організацій України (довідка від 15.05.12 р.) у формі організації правової роботи, а також консультування.

**Апробація результатів дисертації.** Основні теоретичні положення та практичні висновки дисертаційного дослідження обговорювалися на засіданні кафедри господарського права і процесу Національного

університету «Одеська юридична академія». Вони також були предметом обговорення на круглому столі «Концепція модернізації господарського законодавства» (Одеса, 2008 рік), міжнародних конференціях: IV, V цивілістичній науковій конференції студентів та аспірантів (Одеса, 2009-2010 рр.), «Правове життя сучасної України» (Одеса, 2009-2011 рр.), XI Міжнародному Ялтинському фінансовому Форумі (Ялта, 2011).

**Публікації.** Основні наукові положення дисертаційного дослідження відображені у 6 статтях у фахових виданнях та у 5 опублікованих тезах доповідей на науково-практичних конференціях та круглих столах.

**Структура дисертації.** Мета та завдання дослідження визначили його структуру. Робота складається зі вступу, трьох розділів, які поділені на дев'ять підрозділів, висновків, списку використаних джерел та трьох додатків. **Загальний обсяг дисертації** – 197 сторінок, список використаних джерел викладено на 24 сторінках (230 найменувань).

## ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **вступі** обґрунтовується актуальність теми дисертаційного дослідження, зв'язок роботи з науковими програмами, темами, визначено мету та завдання, об'єкт та предмет дослідження, методологію, емпіричну та теоретичну базу дослідження, розкрито наукову новизну та практичне значення одержаних результатів, надано інформацію про апробацію результатів дослідження та кількість публікацій за темою дисертації.

**Перший розділ «Господарсько-правова природа регулювання страхування підприємницьких ризиків»** складається з трьох підрозділів, в яких аналізуються поняття, види та правова природа відносин щодо страхування підприємницьких ризиків як предмету правового впливу.

У **підрозділі 1.1 «Страхування підприємницьких ризиків як предмет правового регулювання»** зроблено аналіз змісту поняття підприємницького ризику у контексті економічної та правової теорії.

Аналіз наукових джерел дозволив заперечити можливість порівнювання підприємницького ризику до можливих наслідків діяльності підприємця, адже ризик є лише певною вказівкою на можливі наслідки майнового чи іншого характеру. Вказується на психологічне, інформаційне, освітнє та історико-динамічне значення цього ризику. Інакше втрачається динамічний та суб'єктивний характер ризику, інші чинники, що роблять можливим оцінку підприємницького ризику, зокрема й для сфери страхування.

У загальному вигляді у сфері підприємництва ризик визначено як небезпеку настання втрат та загрозу виникнення інших негативних економічних наслідків під час діяльності суб'єкта підприємницької діяльності для його майнового стану, репутації, умов здійснення діяльності та програми господарської діяльності.



Проведено комплексний аналіз вірогідних втрат підприємця для оцінки ризику як предмету страхування, що дозволяє не тільки встановити всі джерела ризику, але і виявити, які джерела превалюють, виокремивши підприємницький ризик з-поміж інших видів ризику.

У цьому разі у сфері підприємництва страхування пов'язується із усім розмаїттям напрямів господарювання та галузями економіки, а також пов'язується із змістовною частиною підприємництва, що притаманне йому незалежно від напрямку діяльності.

Установлено, що категорія страхування підприємницького ризику не охоплюється особистим, майновим страхуванням або страхуванням відповідальності, визначеними у ст. 980 ЦК України. Цей висновок зроблено на підставі виокремлення спеціального об'єкта страхування та комплексних видів договорів страхування у цій сфері. Зокрема, обґрунтовується, що збиток не завжди є об'єктом забезпечення у складі відповідного страхового інтересу, адже цим об'єктом може виступати величина можливого відхилення від запланованого негативного наслідку господарської діяльності (несвоєчасне введення в експлуатацію, програш тендеру, націоналізація інвестицій, зниження котирувань акцій тощо), коли відповідні наслідки є більш складними, аніж цілі попередження настання збитків у юридичному значенні.

У зв'язку із цим пропонується не лише доповнити ст. 980 ЦК положеннями про страхування підприємницьких ризиків, але й деталізувати у ГК особливості правового регулювання відповідних відносин.

У *підрозділі 1.2 «Генезис правовідносин страхування підприємницьких ризиків та їх види»* проведена класифікація відносин щодо страхування підприємницьких ризиків.

Доведено, що вплив морської торгівлі на виникнення та розвиток страхування як економічної категорії максимально наближає його до потреб убезпечення від настання негативних результатів підприємницької діяльності.

Показано, що лише наприкінці ХХ століття підприємницькі ризики відмежовуються в окремих різновид страхових відносин по напрямкам та об'єктам страхування, особливо у зв'язку із появою правил Інкотермс.

Обґрунтовано широкий та вузький підхід до визначення видів підприємницьких ризиків, що стають предметом страхування. Перший враховує усі види страхування, що виникають у підприємницькій діяльності суб'єктів господарювання, у тому числі включаючи страхування майна та відповідальності підприємця. Другий, пов'язаний із виділенням суто спеціалізованої діяльності щодо страхування підприємницьких ризиків, у тому числі страхування валютних ризиків, страхування ключової особи бізнесу, перестраховання, ризиків монополізації ринку, анулювання ліцензії, банкрутства контрагента тощо.

Наведено аргументи на користь того, що положення ст.ст. 9, 10 ГК України щодо врегулювання форм та напрямів державної економічної та соціальної політики чітко вказують на зв'язок макроекономічного регулювання із ризиками для господарської діяльності та усім розмаїттям ризиків, яким піддана підприємницька діяльність.

У *підрозділі 1.3. «Господарсько-правовий характер відносин страхування підприємницьких ризиків»* доведено, що врегулювання відносин щодо страхування підприємницьких ризиків нормами господарського права дозволяє комплексно врегулювати ці відносини, а також врахувати специфіку господарських відносин у страхуванні порівняно з цивільними.

Обґрунтовано, що підтримуючи страхування у підприємницькій діяльності, держава фактично стимулює ініціативу підприємців та розвиток економічних відносин. У результаті виникає комплекс приватноправових та публічноправових положень щодо страхування, який найбільше виражений саме у сфері страхування підприємницьких ризиків, де беруть участь спеціалізовані суб'єкти – підприємці. Страхова діяльність має ширший зміст, ніж укладення договорів страхування та їх виконання. Суспільна потреба у встановленні вимог до діяльності щодо страхування підприємницьких ризиків реєстраційного, ліцензійного, валютного, конкурентного та іншого характеру, дозволила обґрунтувати виведення цієї діяльності за межі цивільстики та віднесення до галузі господарського права.

Виявлено, що зв'язок інституту страхування підприємницьких ризиків із господарським правом дозволяє не лише розвивати страхування як специфічний професійно орієнтований різновид господарської діяльності, але й узгоджувати його із загальними напрямами та механізмами господарювання, закладаючи елементи використання позитивних забезпечувальних та стимулюючих рис страхування для розвитку загалом економічної системи.

На прикладах страхування у капітальному будівництві та ядерному страхуванні доводиться зв'язок страхування підприємницьких ризиків із різноманітними інститутами господарського права, зокрема, істотними умовами договору, адміністративно-господарськими санкціями, відновленням платоспроможності страхових компаній тощо.

Другий розділ *«Зміст господарсько-правового регулювання сфери страхування підприємницьких ризиків»* складається з трьох підрозділів, у яких розглядаються особливості господарсько-правового впливу на сферу страхування підприємницьких ризиків, обмеження у здійсненні страхової діяльності та господарсько-договірне оформлення страхування підприємницьких ризиків.

У *підрозділі 2.1 «Мета та завдання господарсько-правового регулювання страхування підприємницьких ризиків»* досліджуються специфічна мета та завдання, що ставить перед собою держава

при закріпленні у законодавстві положень щодо страхування підприємницьких ризиків.

Головною метою господарсько-правового регулювання відносин щодо страхування підприємницьких ризиків визначено стимулювання сторін господарських відносин до укладання відповідних договорів. Це стимулювання може здійснюватися у різний спосіб: шляхом створення організаційно-правових умов, що дозволяють оперативню та недорого укладати договори страхування, започаткуванням сприятливого податкового режиму цього страхування, забезпеченням державного контролю за своєчасністю та пропорційністю здійснення страхових відшкодувань тощо.

При цьому визначається страховий інтерес як орієнтир державного стимулювання цих відносин.

Акцентовано увагу на тому, що держава за допомогою господарсько-правових норм має забезпечити створення надійного механізму відносин між підприємницькими структурами щодо погашення платежів загалом, та погашення належних до сплати страхових відшкодувань, особливо.

По суті використання цивільно-правових механізмів забезпечення виконання зобов'язань у цьому разі визнається неефективним. Зокрема, найбільш дієвим заходом у цьому разі пропонується визнати запровадження адміністративно-господарських санкцій, що кваліфікують відповідні порушення саме у зв'язку із конкретними фактами, доведеними у суді, зокрема у господарському суді.

Національна комісія, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг (Нацкомфінпослуг) має бути наділена повноваженнями припиняти дію відповідної ліцензії у разі наявності неодноразового доведеного у суді факту несвоєчасної виплати коштів за страховими договорами з боку страхових компаній, стягнення з страхової компанії адміністративно-господарського штрафу у розмірі 20 % суми кожної несвоєчасної виплати, підтвердженої рішенням суду, запроваджувати унесення страхових компаній, що здійснюють затримку виплат відшкодувань, у спеціальний реєстр, відкритий до публічного доступу.

У зв'язку із вступом України до СОТ, що мало наслідком виведення за кордон страхових резервів та зменшення захищеності національних страховиків, обґрунтовано необхідність коригування положень вітчизняного законодавства про страхування, які допускають неконтрольоване державою надання послуг нерезидентами. Зокрема, запропоновано поширити на них відповідну звітність та національний режим оподаткування й зобов'язати іноземні компанії зберігати вільні резерви страхових фондів, отримані від резидентів, в уповноважених банках України. Це усуне дискримінацію вітчизняних страховиків, посилить економічну безпеку й гарантії захисту майнових прав суб'єктів господарювання України.

У підрозділі 2.2. «Публічно-господарські обмеження страхування підприємницьких ризиків» аналізуються законодавчі обмеження щодо свободи здійснення діяльності зі страхування підприємницьких ризиків.

Обґрунтовано, що для сфери господарювання та підприємництва визначальним стає встановлення саме правових обмежень, а не нормативних дозволів, рекомендацій або координаційних актів. Важливість останніх для організації загалом системи страхового ринку не заперечується, але з урахуванням приписів ст. 42 Конституції України вони визначаються як такі, що мають підпорядкований характер. У цьому контексті аналізуються стосовно сфери дослідження публічні обмеження у наданні фінансових послуг організаційно-корпоративного, кадрового, капіталоутворюючого, платіжно-забезпечувального, контрольно-наглядового, функціонального, технічного, звітно-бухгалтерського, конкурентного та іншого характеру.

Відстоюється позиція щодо розширення переліку організаційно-правових форм страхових компаній задля залучення інвестицій до страхової справи, а не дотримання інтересів контролюючих органів.

Акцентовано увагу на необхідності збереження на сьогоdnішньому рівні мінімального статутного капіталу страхових компаній. По-перше, це дозволяє зберегти досягнутий рівень залучення вітчизняного капіталу у страхову діяльність та високий рівень страхових послуг, що надаються середніми та невеликими страховими компаніями. По-друге, обґрунтовано, що не розмір статутного капіталу, а належний рівень наявних резервів та активів, належний менеджмент щодо управління страховими резервами, контроль ризиків та додержання інших економічних нормативів діяльності забезпечують стабільну та ефективну роботу страхових компаній і виконання ними зобов'язань перед кредиторами.

Обґрунтовано, що страхові компанії існують задля зменшення ризиків ведення підприємницької діяльності та інших ризиків, які не залежать від волевиявлення страхувальників. За цих умов формування, управління та розпорядження страховими резервами має здійснюватися під наглядом держави, яка зацікавлена у стабільності майнових відносин. У цьому аспекті пояснюється необхідність введення механізмів попередження перевищення фактичного запасу платоспроможності страховика над розрахунковим нормативним запасом платоспроможності.

У підрозділі 2.3. «Господарсько-договірний механізм страхування підприємницьких ризиків» розкрито проблемні аспекти укладання, зміни та припинення договорів страхування підприємницьких ризиків, у тому числі шляхом виконання.

Піддано критиці існуючі визначення договору страхування підприємницьких ризиків, які не містять вказівки на елементи небезпечності та випадковості у підприємстві, а також ототожнюють негативний результат діяльності підприємця лише зі збитками. Якщо

у договорі страхування підприємницького ризику немає вказівки на ризик, то втрачається зміст предмету договору страхування.

Розглянуто низку проблем, що виникають при страхуванні підприємницьких ризиків, зокрема, складності оцінки ризику, проблема справедливого розподілу сум страхових премій, франшизи та страхових відшкодувань у договорі страхування підприємницьких ризиків тощо.

Акцентовано увагу на необхідності закріплення положень щодо договору страхування підприємницьких ризиків у ГК України. Запропоновано доповнити кодекс статтею 354-1, в якій були би визначені його предмет та публічно-правові вимоги, що дозволяють усунути зловживання шляхом використання бюджетних коштів при страхуванні, вводять поняття генерального полісу, а також надають додаткові гарантії учасникам договору страхування відповідних ризиків. Зокрема, пропонується запровадити поняття звичайного страхового інтересу, а також застосовувати звичайні ціни страхового тарифу (звичайний страховий тариф) як критерій правомірності відповідних угод.

Третій розділ «Господарсько-правова специфіка страхування окремих підприємницьких ризиків» складається із трьох підрозділів, у яких розглянуто проблемні аспекти страхування фінансових ризиків, перестраховання та інвестиційних ризиків у підприємницькій діяльності.

У підрозділі 3.1. «Господарсько-правове забезпечення страхування фінансових ризиків у підприємницькій діяльності» акцентовано увагу на найбільш проблемному напрямі страхування підприємницьких ризиків, що охоплюється фінансовими чинниками.

Фінансовий ризик визнається специфічною рисою підприємницької діяльності. Визначено та класифіковано основні види фінансових ризиків підприємця, що підлягають страхуванню, виходячи із взаємопроникнення та спільного спектру дії фінансових та економічних ризиків: ризик неплатоспроможності (банкрутства), кредитний ризик, ризик невиконання договірних зобов'язань контрагентами, особливо щодо сплати коштів, податковий ризик, інфляційні ризики, валютний ризик, процентний ризик, ризик несвочасного здійснення розрахунково-касових операцій, у тому числі порушення порядку протесту векселів, емісійний ризик тощо.

Зосереджено увагу на кредитних ризиках як об'єктах страхування. Класифіковано страхування кредиту банком від непогашення (банк страхує свій кредитний портфель) і страхування позичальником відповідальності за невиконання зобов'язань за кредитним договором (позичальник страхується на випадок звільнення або різкого падіння власних доходів).

Розроблено пропозиції щодо вдосконалення Методики формування та списання небанківськими фінансовими установами резерву для відшкодування можливих втрат за всіма видами кредитних операцій (за винятком позабалансових, крім гарантій), придбаними цінними

паперами, іншими активними операціями згідно із законодавством, включаючи нараховані за всіма цими операціями проценти та комісії.

Обґрунтовано, що страхування під цінні папери не можна жодним чином ставити поряд із страхуванням кредитних зобов'язань, адже не всі цінні папери визначають відносини позики за Законом України «Про цінні папери та фондовий ринок». До страхування під облігації підприємств; державні облігації України; облігації місцевих позик; казначейські зобов'язання України; ошадні (депозитні) сертифікати; векселі пропонуються інші підходи, враховуючи положення Директиви Європейської Ради № 92/49/ЕЕС від 18 червня 1992 р. щодо узгодження законів, нормативних актів та адміністративних положень, що регулюють операції, пов'язані з прямим страхуванням іншим, ніж страхування життя.

**У підрозділі 3.2. «Господарсько-правове забезпечення перестраховання»** розглядається підприємницька природа перестраховання.

Обґрунтовано недостатність цивілістичного підходу до перестраховання як такого, що виходить за межі страхування підприємницьких ризиків. Незбитковість страхових виплат у перестрахованні, що є основою цих підходів, спростовується реально існуючою наявністю ризику в перестраховій діяльності, намаганням перестраховальників перекласти ризик власних платежів на користь страховика на іншого підприємця – перестраховика. Доведено, що страховик не може повністю перекласти відповідальність перед страхувальником на перестраховика у результаті перестраховання, а тому ризик втрати страхових резервів та зменшення прибутковості власної діяльності на випадок настання страхового випадку завжди зберігається, чим підтверджується її негативний, непередбачуваний та комерційний характер.

Обґрунтовано, що завдяки перестрахованню будь-який ризик непідприємницького типу у відносинах між страхувальником та страховиком стає ризиком підприємницького характеру у відносинах між страховою компанією та перестраховиком. Ця трансформація набуває юридичних ознак, коли цей спір підпорядковується положенням господарського права, адміністративного законодавства, звичаїв ділового обороту, міжнародних актів.

Доступність перестраховання визначено як умову підвищення фінансової стійкості вітчизняних страховиків та одночасно як спосіб зниження ризиків в економіці загалом, умовою підвищення її інвестиційної привабливості.

Піддано критиці чинний порядок реєстрації договорів перестраховання, який утворює організаційні обтяження, не зумовлені суспільними потребами. Зокрема, необхідність нотаріального посвідчення договорів перестраховання не лише збільшує операційні витрати, але й вартість страхових послуг. Непропорційними є вимоги щодо

відповідності договорів перестраховування усім положенням законодавства України, хоча у випадку участі у цих відносинах нерезидентів, відповідно до міжнародного приватного права, мають бути додержані лише імперативні норми законодавства України та норми, що встановлюють публічний порядок.

Обґрунтовується необхідність змінити з дозвільного на явочний порядок реєстрації договорів перестраховування із наданням Нацкомфінпослуг повноважень звертатися до суду із вимогами про скасування такої реєстрації у випадку невідповідності договорів певним законодавчим вимогам.

Аби перестраховування у нерезидентів не використовувалось для виводу капіталів за межі держави та уникнення від оподаткування пропонується розглядати перестраховування у контексті загальних умов страхової діяльності із уведенням відповідних публічних обмежень. Зокрема, аргументовано неадекватність прив'язування розміру оподаткування до рівня надійності страхової компанії у Податковому кодексі України.

**У підрозділі 3.3. «Господарсько-правове регулювання страхування інвестиційних ризиків у підприємницькій діяльності»** розглянуто особливості правового регулювання відносин щодо страхування інвестиційних ризиків у підприємництві.

Страхування інвестиційних ризиків є різновидом страхування підприємницьких ризиків, оскільки в економічному сенсі інвестування в сфері господарювання завжди пов'язано із очікуванням інвестором певного прибутку, дивідендів, зростання вартості активів чи економічної влади. Обґрунтовано подвійну природу цих відносин: по-перше, страхування є механізмом забезпечення інвестування із використанням страховими компаніями страхових резервів, по-друге, діяльність страхових компаній спрямована на попередження настання для страхувальників майнових втрат: зміни кон'юнктури ринку, помилки керівного складу, що призвели до стягнення податкових штрафів та неустойки, рейдерських захоплень підприємств тощо.

Наведено аргументи на користь того, аби обов'язкові види страхування враховували найбільш ризиковані інвестиції: інвестування у фонди фінансування будівництва та фонди операцій з нерухомістю, пайові та інвестиційні корпоративні фонди, інші об'єкти спільного інвестування, які здійснюються непрофесійними учасниками ринку тощо. Запропоновано внести зміни до ст. 7 Закону України «Про страхування».

Пропонується визначити державну компенсацію страхових платежів при страхуванні інвестиційних ризиків як основу для покращання інвестиційного клімату та як один з засобів державної підтримки суб'єктів господарювання при інвестуванні в ризиковані галузі, зокрема у відновлювані джерела енергії, інновації, наукові дослідження, модернізацію атомної енергетики, космічної діяльності, діяльності у галузі суднобудування та літакобудування, верстатобудування, концесії тощо. Зокрема, ст. 16 ГК України пропонується доповнити положенням про те,

що до засобів державної підтримки суб'єктів господарювання відноситься державна компенсація страхових платежів при страхуванні інвестиційних ризиків.

## ВИСНОВКИ

У дисертаційному дослідженні наведено вирішення наукового завдання, пов'язаного з визначенням змісту, обсягу та правової природи страхування підприємницьких ризиків, на цій основі обґрунтовано напрями вдосконалення господарсько-правового регулювання відповідних відносин.

Основні підсумки дослідження:

1. Правовідносини зі страхування підприємницьких ризиків мають комплексну природу, що ґрунтується, по-перше, на особливостях застосування майнового страхування та страхування відповідальності у сфері підприємництва, а по-друге, включає страхування ризиків, які не підпадають під визначені у законі об'єкти майнового страхування чи страхування відповідальності, забезпечуючи підприємця від будь-якого можливого відхилення від запланованого результату господарської діяльності, не тільки від збитків у юридичному значенні, але й від більш складних негативних наслідків, зокрема, зменшення цінності бізнесу, деканіталізації господарських організацій, націоналізації інвестицій, зміни показників ділової активності, неотримання дозволів, зміни кон'юнктури ринку тощо.

2. Господарсько-правовий вплив на сферу страхової діяльності знаходить концентроване відображення саме при страхуванні підприємницьких ризиків, коли в одній особі співпадає учасник страхування та суб'єкт господарювання, зміст відповідних відносин поєднує економічні та правові чинники, а регулювання ґрунтується на утвердженні вимог суспільного господарського порядку та принципах господарської комерційної діяльності.

3. Задля належної кваліфікації підприємницького ризику у системі договорів страхування пропонується доповнити ч. 1 ст. 980 ЦК України пунктом 4 такого змісту: «4) ризиком настання економічних втрат чи інших негативних наслідків під час організації та здійснення підприємницької діяльності (страхування підприємницьких ризиків)», а також закріплення поняття договору страхування підприємницьких ризиків та особливостей відповідного страхування у ГК України.

4. ГК України пропонується доповнити ст. 354-1 такого змісту:

«1. За договором страхування підприємницьких ризиків одна сторона (страхова компанія) зобов'язується за обумовлену договором плату (страхову премію) на певний строк прийняти на себе ризик настання передбаченої в договорі випадкової події (страхового випадку), пов'язаного з негативним



результатом здійснення підприємницької діяльності іншої особи (підприємця), в межах визначеної договором грошового відшкодування (страхового відшкодування).

2. Систематичне страхування різних однорідних ризиків на подібних умовах протягом певного строку може здійснюватися на підставі єдиного договору страхування договора страхування – генерального полісу (генерального договору страхування).

На вимогу страхувальника страховик зобов'язаний видавати страхові поліси на окремі партії майна чи окремі операції, що підпадають під дію генерального полісу

3. Страхування підприємницьких ризиків за участі суб'єктів господарювання державного сектору економіки та при використанні бюджетних коштів для часткової компенсації страхових тарифів може відбуватися за наявності звичайного страхового інтересу та з урахуванням звичайного страхового тарифу, що склався на ринку страхування у певний період часу, крім випадку, коли страхова компанія та страхувальник отримали висновок відповідної експертної організації щодо оцінки ризиків та їх впливу на страховий тариф.

5. Договір перестрахування має бути віднесено до різновиду договору страхування підприємницьких ризиків з огляду на суб'єктний склад їх учасників як підприємців, неспівпадіння відповідальності страховика та перестраховальника та економічний зміст відповідних відносин, спрямований на забезпечення страховими компаніями від ризиків зменшення прибутковості власної діяльності у випадку неможливості задоволення у повній мірі вимог страхувальників.

6. Підходи щодо перестрахування мають ґрунтуватися на використанні рейтингів надійності не для цілей оподаткування, а для встановлення державою економічних нормативів, зокрема нормативу адекватності капіталу, що передбачає надання дозволу на здійснення страхових операцій лише за наявності достатнього капіталу; уведення явочного порядку реєстрації договорів перестрахування та наділення спеціального державного органу повноваженнями щодо скасування у судовому порядку такої реєстрації у випадку виявлення невідповідності договору встановленим імперативним вимогам законодавства.

7. Державна економічна політика щодо попередження витоку капіталів за межі України у змісті правовідносин щодо страхування підприємницьких ризиків має передбачати уніфікацію оподаткування платежів вітчизняних та іноземних компаній – страховиків, уведення обов'язку щодо збереження страхових фондів іноземними страховими компаніями на рахунках у вітчизняних банках.

8. Уведення адміністративних елементів у процес перестрахування, що передбачає індивідуальний контроль держави за окремими операціями із перестрахування, є недоцільним. Йдеться про додаткові нормативи, що

забезпечують діяльність компаній – перестраховиків. Саме за таких умов досягається баланс приватних інтересів (які уособлюють перестраховики) та публічних інтересів (стабільність ринкових відносин, захист прав споживачів, уникнення неплатоспроможності та кризи ліквідності страхових компаній, що може вплинути на економічні відносини у державі).

### **СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ АВТОРОМ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ**

1. Стась Е. П. Проблеми окремих публічно-господарських обмежень у страховій діяльності / Е. П. Стась // Актуальні проблеми держави і права : зб. наук. – О. : Юрид. л-ра, 2011. – Вип. 57. – С. 472-479.
2. Стась Е. П. Господарсько-правове забезпечення страхування інвестиційних ризиків / Е. П. Стась // Актуальні проблеми держави і права : зб. наук. праць. – О. : Юрид. л-ра, 2011. – Вип. 58. – С. 477-482.
3. Стась Е. П. Про правові підстави віднесення перестраховування до різновиду страхування підприємницьких ризиків / Е. П. Стась // Актуальні проблеми держави і права : зб. наук. праць. – О. : Юрид. л-ра, 2011. – Вип. 62. – С. 728-733
4. Стась Е. П. Щодо оптимізації заходів державного регулювання у сфері перестраховування підприємницьких ризиків / Е. П. Стась // Наше право. – 2011. – №.4 – Ч. 2. – С. 120-125.
5. Стась Е. П. Страхування підприємницьких ризиків як предмет господарсько-правового регулювання / Е. П. Стась // Актуальні проблеми держави і права : зб. наук. праць. – О. : Юрид. л-ра, 2012. – Вип. 65. – С. 367-373.
6. Стась Э. П. О некоторых проблемах государственно-правового воздействия на сферу страхования предпринимательских рисков (на примере Украины) / Э. П. Стась // Актуальные вопросы публичного права : научно-практическое издание. – Омск : Кизилов, 2012. – №10. – С. 33-44.
7. Стась Э. П. Либерализация страхового рынка в связи со вступлением Украины в ВТО не должна ухудшать состояния национальной экономики / Э. П. Стась // Концепція модернізації господарського законодавства: вдосконалення чинного Господарського кодексу України чи прийняття Закону «Про основні засади господарської діяльності»: матеріали круглого столу (Одеса, 13 жовтня 2008 року). – О., 2008. – С. 56-59.
8. Стась Е. П. Про значення правових обмежень у здійсненні страхової діяльності / Е. П. Стась // Збірник тез наукових робіт учасників V Міжнародної цивілістичної наукової конференції студентів та аспірантів : у 2 кн. – О. : Фенікс, 2010. – Кн. 2. – С. 131-133.
9. Стась Е. П. Обмеження свободи здійснення страхової діяльності як категорія господарського права / Е. П. Стась // Правове життя сучасної

України : тези доповідей Міжнар. наук. конф. проф.-викл. і аспірант. складу (21-22 травня 2010 р.). – О. : Фенікс, 2010. – С. 527-529.

10. Стась Е. П. Щодо урахування обмежень на здійснення господарської діяльності при кодифікації господарського законодавства / Е. П. Стась // Актуальні питання кодифікації законодавства України / за заг. ред. О. В. Зайчука. – Вип. 2. – К. : Інститут законодавства Верховної Ради України, 2010. – С. 127-129.

11. Стась Е. П. Щодо публічно-господарських обмежень у сфері капіталізації страхових компаній / Е. П. Стась // Сучасна цивілістика : тези наукових робіт учасників VI Міжн. цивілістичної конф. студентів, аспірантів та молодих вчених (м. Одеса, 8 квітня 2011 р.). – О. : Фенікс, 2011. – С. 568-570.

## АНОТАЦІЯ

**Стась Е. П. Господарсько-правове забезпечення страхування підприємницьких ризиків. – Рукопис.**

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.04 – господарське право; господарсько-процесуальне право. – Національний університет «Одеська юридична академія», Одеса, 2012.

Дисертація присвячена дослідженню господарських правовідносин щодо страхування підприємницьких ризиків. У роботі здійснено комплексне наукове дослідження понять страхування підприємницьких ризиків, страхового інтересу у підприємництві, ролі держави у врегулюванні відносин щодо страхування підприємницьких ризиків. Проаналізовано генезис розвитку правовідносин щодо страхування підприємницьких ризиків та окремі їх види.

Пояснюється господарсько-правова природа відносин із приводу страхування підприємницьких ризиків та виникаючі у зв'язку із цим вимоги до поєднання публічних та приватних інтересів у відповідному регулюванні. Зроблені пропозиції щодо доповнення Цивільного та Господарського кодексів України у цій сфері. Особлива увага приділена публічно-господарським обмеженням у сфері страхування підприємницьких ризиків договірною, організаційною, капіталуотворюючого, кадрового, реєстраційного та іншого характеру.

Обґрунтовано напрями вдосконалення інституту страхування фінансових-економічних ризиків, що виникають у підприємницькій діяльності; усунення перешкод на шляху перестрахування як особливої форми страхування підприємницьких ризиків.

Визначено зміст та специфічні риси правового забезпечення страхування інвестиційних ризиків у підприємницькій діяльності та встановлено на цій підставі пропозиції щодо стимулювання інвестиційних процесів в Україні.

**Ключові слова:** господарсько-правове регулювання страхування підприємницьких ризиків, правове регулювання страхування, підприємницька діяльність, перестраховання, звичайний страховий інтерес, господарсько-правові обмеження.

## АННОТАЦИЯ

**Стась Е. П. Хозяйственно-правовое обеспечение страхования предпринимательских рисков. – Рукопись.**

Диссертация на соискание научной степени кандидата юридических наук по специальности 12.00.04 – хозяйственное право; хозяйственно-процессуальное право. – Национальный университет «Одесская юридическая академия», Одесса, 2012.

Диссертация посвящена исследованию хозяйственных правоотношений в сфере страхования предпринимательских рисков. В работе осуществлено комплексное научное исследование понятий страхования предпринимательских рисков, страхового интереса в предпринимательстве, роли государства в урегулировании отношений по страхованию предпринимательских рисков. Проанализирован генезис развития правоотношений по страхованию предпринимательских рисков и отдельные их виды.

Объясняется хозяйственно-правовая природа отношений по поводу страхования предпринимательских рисков и возникающие в связи с этим требования к сочетанию публичных и частных интересов в соответствующем регулировании. Сделаны предложения по дополнению Гражданского и Хозяйственного кодексов Украины в этой сфере. Особое внимание уделено публично-хозяйственным ограничениям в сфере страхования предпринимательских рисков договорного организационного, капиталобразующего, кадрового, регистрационного и иного характера.

Правоотношения по страхованию предпринимательских рисков обозначены как имеющие комплексную природу, что не только основывается на сочетании имущественного страхования и страхования ответственности, требующих отдельной координации, но и включает страхование рисков, не подпадающее под эти виды страхования, а обеспечивающее возможное отклонение от запланированного результата хозяйственной деятельности, когда соответствующие последствия являются более сложными, чем предупреждение наступления убытков (уменьшение ценности бизнеса, декапитализация хозяйственных организаций, национализация инвестиций, изменение показателей деловой активности, неполучение разрешений, изменение конъюнктуры рынка и т.п.).

Правомерность страхования предпринимательских рисков при участии субъектов хозяйствования государственного сектора экономики и при использовании бюджетных средств для частичной компенсации страховых

тарифов предложено устанавливать при наличии обычного страхового интереса и с учетом обычного страхового тарифа, сложившегося на рынке страхования в определенный период времени, кроме случаев, когда страховая компания и страхователь получили заключение соответствующей экспертной организации по оценке рисков и их влиянии на страховой тариф.

Анализ содержания правоотношений по страхованию предпринимательских рисков подтверждает хозяйственно-правовую природу страховой деятельности, которая находит концентрированное выражение именно при страховании предпринимательских рисков, когда совпадают определенные законодательством участники страхования как субъекты хозяйствования и функциональное содержание соответствующих отношений, сочетающая экономические и правовые факторы, основывается на утверждении требований общественного хозяйственного порядка и принципах хозяйственной коммерческой деятельности.

Обоснованы направления совершенствования института страхования финансово-экономических рисков, возникающих в предпринимательской деятельности; устранения препятствий перестрахования как особой формы страхования.

Определено содержание и специфические черты правового обеспечения страхования инвестиционных рисков в предпринимательской деятельности и установлен на этом основании предложения по стимулированию инвестиционных процессов в Украине.

**Ключевые слова:** хозяйственно-правовое регулирование страхования предпринимательских рисков, правовое регулирование страхования, предпринимательская деятельность, перестрахование, обычный страховой интерес, хозяйственно-правовые ограничения.

## SUMMARY

**Stas E. P. Economic and Legal Provision of the Business Risk Insurance.** – Manuscript.

Thesis for a degree of the Candidate of Law by specialty 12.00.04 – Economic Law; Economic-Procedural Law. – National University «Odessa Academy of Law». – Odessa, 2012.

The thesis is about economic and law relationships in the insurance of business risks. A comprehensive scientific study of the concepts of business risk insurance, insurable interest in entrepreneurship, the state's role in resolving the relationship of business risk insurance is carried out. The genesis of legal regulation of business risk insurance and its species are analyzed.

The economic and legal nature of the relationship of the of business risk insurance and arising requirements for a combination of public and private interests in the relevant regulation are explained. Proposals are made to amend

the Civil and Economic Codes of Ukraine in this area. Particular attention is given to economic and legal limitations in the business risk insurance such as contractual, organizational, capital-making, staffing, registration and others.

The ways to improve the insurance institute of financial and economic risks arising from business activities, removing barriers of reinsurance as a special form of insurance are named.

The specific features of the legal provision of the insurance investment risks in business and proposals to stimulate investment processes in Ukraine are set.

**Keywords:** economic and legal regulation of insurance business risks, legal regulation of insurance, business, reinsurance, usual insurable interest, economic and legal restrictions.